

Filips van Kleef, Admiraal en Schrijver van een tractaat over de zeeoorlog^(*)

(± 1500)

door R. DEGRYSE

119856

I. HET AANZIEN VAN DE VORST EN VAN DE ADMIRAAL OP ZEE

Filips van Kleef moet zijn werk over de oorlogvoering, getiteld « Instructions sur Toutes Manières de Guerroyer tant par Mer que par Terre », tussen 1516 en 1519 aan Karel V, wiens raadgever hij geworden was, opgedragen hebben. De schrijver begint zijn boek met de opsomming van de redenen, die er hem toe aangezet hebben zijn tractaat op te stellen. De voornaamste onder deze redenen is wel, dat hij de jonge vorst wil laten profiteren van zijn rijke militaire ervaring en van die van zoveel anderen, om de talrijke moeilijkheden, die hem in zijn verspreide erflanden te wachten staan, te overwinnen. Na een korte uiteenzetting over het recht tot oorlogvoeren, een betoog, dat reeds doet denken aan het werk van zijn grote Italiaanse tijdgenoot, Nicolo Machiavelli, vader van het machiavellisme (« Il Principe »), komt Filips van Kleef tot zijn eigenlijke verhandeling. Daarin heeft hij het eerst over alle aspecten van het militair leven te land: de aanwerving van de strijdkrachten, de samenstelling van de legerenheden, de snelle verplaatsing van de troepen, hun bevoorrading in levensmiddelen en in ammunitie, de inrichting van de legerplaatsen en kampen, de belegering van de vijandelijke bolwerken, de verdediging van de eigen versterkingen en stadswallen, de slagorden en de tactiek van de veldslagen, de organisatie van de razzia's en plundertochten, het doelmatig gebruik van de artil-

Gevecht tussen oorlogsschepen in de Middellandse Zee
door P. Breugel.

(*) Zie ook *Het Leger - De Natie* van 15 September 1954.

*Gevecht tussen een oorlogsschip en troepen aan land.
Miniatuur, einde XVe eeuw. (Parijs, Bibl. Nation.)*

lerie, het vervoer van de stukken en hun munitie, de financiering van dat vervoer en zo meer.

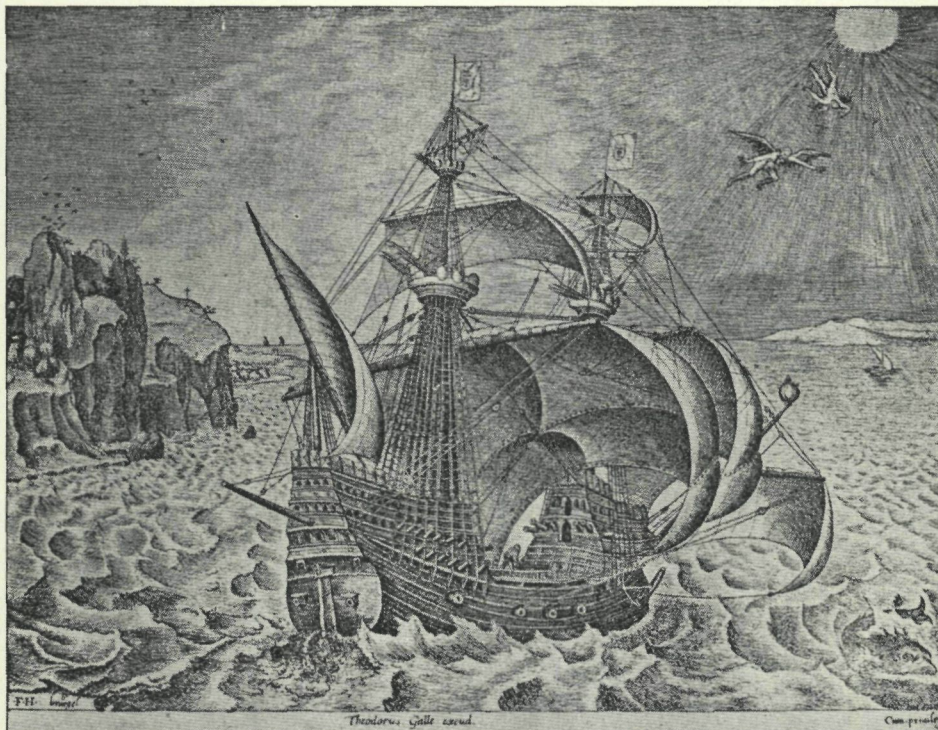
Na aldus over de landoorlog gehandeld te hebben, komt Filips van Kleef aan zijn beschouwingen over de krijg op zee. We hebben reeds gezegd, dat de voormalige admiraal hierbij minder steunde op zijn eigen ervaringen, dan op die van anderen, die meer avonturen dan hij op zee meegemaakt hadden. Vooral tijdens zijn kruistocht in de Middellandse Zee, in 1501, was de heer van Ravestein in de gelegenheid gesteld geworden met de beroemdste zeehelden uit zijn tijd in contact te treden en te luisteren naar het verhaal van hun wedervaren in de strijd tegen de Islam. Onder deze grote zeelieden bevond zich in de eerste plaats Prégent de Bidoux, stichter en opperbevelhebber van de Franse oorlogsmarine in de Middellandse Zee en schrik van de Turken. Hij had zich vooral onderscheiden in de beruchte dertiendaagse zeeslag, die, in 1499, tussen de Frans-Venetiaanse zeemacht en de Turkse vloot, nabij Navarino en Lepanto, in de Ionische zee, uitgevochten geworden was. Daar was aan boord van de vloot van Filips van Kleef in 1501, naast verschillende andere doorwinterde kapiteins, die aan dezelfde zeeslag deelgenomen hadden, ook Antoine de Conflans, van wie de voormalige admiraal zeer veel moet geleerd hebben.

Antoine de Conflans schreef, evenals Filips van Kleef en omstreeks dezelfde tijd als deze, een verhandeling over de oorlog op zee, die hij aan Frans I, Koning van Frankrijk, opdroeg. De belangstelling van deze schrijver, die tevens een volwaardig zeeman was, ging hoofdzakelijk uit naar de praktische kennis van de scheepvaart. Hij geeft o.a. in zijn tractaat een volledige opsomming van al de in tijd voorkomende

scheepstypen met hun karakteristieken, hun tonne-maat, de aard van de goederen, die ze gewoonlijk vervoeren en de reizen, waarvoor ze gebruikt worden. In zijn bespreking is hij veel uitvoeriger dan Filips van Kleef, vooral wat de kwestie van de bewapening, de bemanning en de bevoorrading van de oorlogssche-pen aangaat. Ook is hij veel precieser. Zo wijdt hij uit over de indeling van de bemanning en over de soldij. Hij schenkt daarentegen minder aandacht aan de gans bijzondere inrichting, opbouw en bevlag-ging van het admiraalsschip en bekommert zich in het geheel niet om het zeerecht.

In tegenstelling met Antoine de Conflans, bekijkt Filips van Kleef de zeeoorlog hoofdzakelijk van het standpunt van de edelman-ridder in dienst van de vorst. Als lid van het Bourgondische hof, waar het kruistochtideaal van Filips de Goede en de verering van het schip steeds levendig gebleven waren, gaat zijn belangstelling in de eerste plaats naar al het uiterlijk vertoon, de staatsie en het ceremonieel omheen de persoon en het schip van de vorst of van diens plaatsvervanger, de admiraal. Zo wijdt hij, in verband met dat ceremonieel, uitvoerig uit over de aanwending van de vele kleurrijke met blazoenen en wapens beschilderde pennoenen, wimpels, standaarden, vlaggen, schilden, kleden en tapijten, waarmede het admiraalsschip tijdens de feestelijke vlootparades en zegetochten moet getooid worden, ten einde het aanzien van de vorst of van de admiraal, te midden van de andere vaartuigen, te verhogen. Hij schetst in detail het ceremonieel van de door de verschillende oorlogsbodems aan de vorst of de admiraal te brengen morgen- en avondgroet. Zo denken we dan ook onwillekeurig aan het beeld van de prachtig opge-tuigde middeleeuwse schepen met hun schilderachtig voorkomen, hun talrijke emblemen en hun beschilderde zeilen.

De dichterlijke Filips van Kleef weet evenwel ook met grote bevoegdheid en in nuchtere termen over de tactiek van de zeeoorlog zelf te spreken. Daarbij steunt hij dan zeer dikwijls op de ervaring van zijn tijdgenoten. Dit blijkt vooral uit de in zijn tekst veel-vuldig voorkomende aanhalingen als, dat hij het weet « van horen zeggen » of dat hij wel weet « dat het zo gebeurt ». Een eigen oorlogsmethode bouwt hij allermint op. Zelfs schijnt hij absoluut geen reke-ning te hebben gehouden met de werken van de oude Romeinen over de krijgskunde, waarvan de leerstel-lingen als klassiek doorgingen. In de grond waren deze overgeleverde theorieën toch verouderd en als dusdanig waardeloos geworden en had Filips van Kleef gelijk ze te verwaarlozen. Hij beschrijft inte-gendeel de zeeoorlog zoals een praktisch, goed onder-legd en scherp toezien militair het zou doen en wel aan de hand van werkelijk gebeurde feiten en bele-venissen. Zo schetst hij voor zijn tijdgenoten en voor ons een treffend beeld van de nieuwe in wording zijnde tactiek op zee, op het cruciaal ogenblik, dat, onder invloed van de invoering van het scheepsge-schut, de oorlogsmarine naast het leger een eigen rol gaat spelen.

Zestiendeuws oorlogsschip. Tekening door P. Breugel.

II. DE BEWAPENING VAN HET ADMIRAALSSCHIP

Wat onmiddellijk in de uiteenzetting van Filips van Kleef opvalt is het feit, dat deze een duidelijk onderscheid maakt tussen de twee soorten vaartuigen die in zijn tijd op zee gebruikt werden, namelijk de galeien en de zeilschepen of schepen met hoge boord. Hij maakt eveneens onderscheid wat betreft de zeeën waarop deze schepen gebruikt werden, namelijk de Middellandse Zee, en wat hij noemt de Noordelijke zeeën, namelijk de Atlantische Oceaan en de Noordzee. Over de bevoorrading van de manschappen in deze zeeën weet de oud-admiraal trouwens uit eigen ondervinding mee te spreken. Hij maakt dan ook eveneens een onderscheid in zake de te gebruiken levensmiddelen, die inderdaad voor de zeestrijdkrachten op de beide soorten zeeën dezelfde niet kunnen zijn. Als basisgetalsterkte voor de berekening van deze bevoorrading voor de duur van een maand, neemt hij telkenmale een bemanning van 1.000 koppen aan. Dat hij dit ronde cijfer verkiest, komt heel waarschijnlijk hierdoor, dat hij reeds in 1485, als admiraal van de Bourgondische landen, zich met de uitrusting en de bevoorrading van een smaldeel van 8 schepen, bemand met 1.000 koppen, had moeten bezighouden.

Voor zover we konden nagaan, is de rekening van dit beheer niet bewaard gebleven. Toch kunnen we ons een idee vormen van de wijze, waarop Filips van Kleef toen tewerk gegaan is, en wel dank zij de enige rekening van een oorlogsschip, die ons uit de XVe eeuw bewaard gebleven is, namelijk dit van het

Nieuwpoorts konvooschip van het jaar 1474. De opsomming van de aangekochte levensmiddelen, die we in dit document aantreffen, kunnen we vergelijken met de opgave van de hoeveelheden voedingswaren voor de bevoorrading van de bemanningen in de Noordzee ons door Filips van Kleef verstrekt. In beide gevallen is er spraak van beschuit, boter, rundsvlees, spek, gezouten vis, zout, azijn, mostaard, bonen, kaas, wijn en bier. Ook op verschillende andere punten, meer bepaald in verband met de bewapening en de bemanning, valt in de twee teksten de overeenstemming op.

Voor de bespreking van de bewapening neemt de oud-admiraal als voorbeeld het admiraalsschip, dat hij, uit de aard van de zaak, natuurlijk het best kent. Het vaartuig, dat hij, als zijnde het stevigst, voor de vorst het best geschikt vindt, is er een met drie masten, met een dubbel dek en met een voor- en achterkasteel, elk van twee verdiepingen voorzien. Het behoorde, zoals men ziet, tot het type van het karveel of zelfs van de kraak, waarvan de grootste schepen, naar men berekend heeft, een tonnemaat van 500 vaten bereiken konden. In het achterkasteel, welke de veiligste plaats in het schip was, moesten de kajuit en de ontvangstkamer van de vorst of van de admiraal ingericht worden.

Wat de eigenlijke bewapening aanging, moest het schip, tussen de beide dekken in, voorzien zijn van geschutspoorten, wat toen een nieuwigheid was. Deze

geschutspoorten waren aan weerskanten van het schip in de boord aangebracht en wel op zulke wijze, dat ze door middel van koorden op en neer gelaten konden worden. Het admiraalsschip in kwestie droeg in het totaal 32 stukken zwaar scheepsgeschut uit die tijd, namelijk « kanons de fonte ou de fer, gectant feu ou pierres », « grosses coulevrines » en « faucons » (falconetten). Deze stukken behoorden respectievelijk tot het zwaar, het halfzwaar en het minder zwaar kaliber. De overige bewapening bestond uit allerlei draagbare wapens als haakbussen, kleine coleuvers, pieken, hellebaarden, bijlen, ijzeren staven, werpspiesen, hogen, pijlen, armborsten, slaghamers en zo meer. Sommige onder deze wapens vinden we eveneens in de rekening van het Nieuwpoorts konvooischip van 1474 opgesomd.

De verdeling van de vuurwapens over het ganse vaartuig wordt door Filips van Kleef als volgt geregeld :

Op het benedendek : 10 kanonnen, waarvan 8 achter de geschutspoorten langs de beide boorden van het schip, en 2 op affuit gans achteraan, links en rechts van het roer.

Op de hals van het schip, tussen het voorkasteel en de grote mast : 4 kanonnen en 2 grote coleuvers, eveneens verdeeld over de beide boorden.

Op het voorkasteel, eerste verdieping : 5 of 6 falconetten van klein kaliber, en handvuurwapens als haakbussen.

Op het achterkasteel : eerste verdieping : 2 grote coleuvers, die naar voor schieten en dus het dek bestrijken, wat zijn nut kan hebben in geval van enterering en overspringen door de vijand, en 2 grote kanonnen die naar achter schieten.

Op de tweede verdieping : 6 falconetten op wielen en kunnende in alle richtingen schieten, dus ook naar voor.

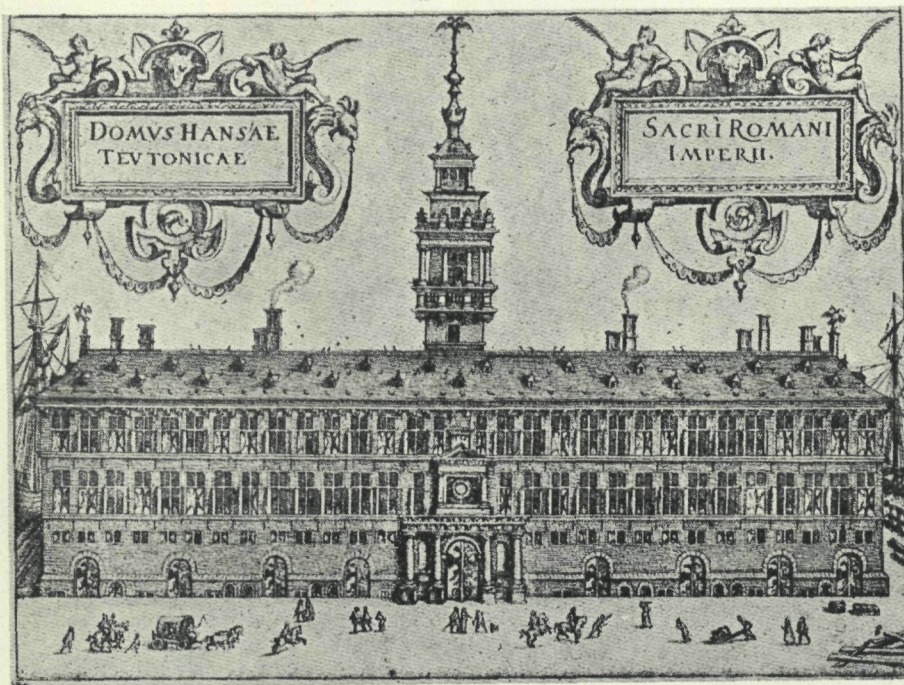
In de mars (mast) : een klein kamerstuk en enkele haakbussen. Overal elders, de nodige haakbussen, ijzeren staven, werpspiesen en dergelijke tuigen.

Opvallend is het, hoe in de opsomming van al deze wapens, Filips van Kleef ook melding maakt — en dit voor de eerste maal in de krijgsgeschiedenis — van vuurmonden op affuit en op wielen, daar waar het scheepsgeschut vroeger in het algemeen op balken rustte. De voornaamste nieuwigheid was echter de opstelling van de zware kanonnen op het benedendek, juist boven de waterlijn, wat een evenwichtige verdeling van de artillerie en een doelmatig schieten ten zeerste bemoeilijkte. Voor de beide kastelen was voortaan een andere taak weggelegd. Aldaar, gans bovenaan de voor- en achterstevens, moesten de soldaten klaar staan voor de enterering, het overspringen en het gevecht. Dit verklaart dan ook, waarom de falconetten, die zich aldaar bevonden, draaibaar waren en in alle richtingen schieten konden.

De indeling van de bemanning wordt door Filips van Kleef klaarblijkelijk volgens de gewoonte van

de tijd geregeld. Aangenomen, dat het admiraalsschip een tonnemaat van zowat 500 vaten kan hebben gehad, moet zijn bemanning uit zowat 250 zeelieden en 250 soldaten, d.i. één man per ton, bestaan hebben. Tot de zeelieden rekent Filips van Kleef heel waarschijnlijk, naast de schipper, de kwartiermeesters en de loodsen, eveneens de boekhouder, de chirurgijn, de hoofdmeester, de kok, de bakker, de timmerlui, de smeden en de kanonnières. Schipper en kwartiermeesters behoorden tot de zeeofficieren. De eerste had alles wat het schip en de navigatie aanging in zijn bevoegdheid. Hij had evenwel daarbuiten te gehoorzamen aan de kapitein, die het bevel over de ingeschepte troepen voerde. Voor de verdediging was het schip onderverdeeld in vier kwartieren, elk met een afdeling soldaten onder het bevel van een kwartiermeester. Over dit kwartiermeesterschap is Filips van Kleef in zijn uiteenzetting nogal onduidelijk. Volgens hem was de kwartiermeester in de eerste plaats een militair, daar waar hij in die tijd zich in de regel alleen met de matrozen bezig te houden had. Wat er ook van zij, volgens de oud-amiraal had elk van de vier kwartiermeesters de zorg over alles was zijn kwartier aanging, inbegrepen de artillerie, waarvan hij het gebruik doelmatig te regelen had. Eén enkele officier was voorzien voor de dienst in het ruim, alwaar zich een groep matrozen en werklieden voor alle spoedgevallen diende klaar te houden. De bevelvoerende officier aldaar, een soort vijfde kwartiermeester, moest steeds beneden blijven. Zijn opdracht bestond er eerst en vooral in door zijn helpers de lekken, die in de scheepsromp door het vijandelijk geschut of door de schok van de enterering werden aangebracht, zo snel mogelijk te dichten en het binnengelopen water te doen uitpompen. Verder moest hij er voor zorgen steeds de nodige vaten met kokende olie of kokend water, evenals alle projectielen, als ijzeren staven, stenen en stukken lood, in gereedheid te hebben en dit voor alle gevallen van snelle bevoorrading. Ten slotte moest hij de nodige manschappen in reserve houden en dezen sturen, daar waar men ze nodig mocht hebben. Vooral moest hij er voor zorgen, dat niemand zich met vuur naar het kruitmagazijn begaf, want brand aldaar was de grootste ramp, die het schip treffen kon. Filips van Kleef geeft dan ook de raad de kruitkamer in het ruim onder het voorkasteel in te richten en aldaar alle munitie als kruit, vuurwerk, vuurstenen en granaten in te bergen. Deze bergplaats moest zorgvuldig door middel van huiden van pas geslachte koeien of ossen, en wel met de behaarde kant naar buiten gekeerd, afgedekt en bekleed worden, dit als voorzorgsmaatregel tegen het brandgevaar. Dit gebruik bestond reeds vroeger. We kunnen het bestaan er van ook afleiden uit allerlei bijzonderheden, die in de rekening van het Nieuwpoorts konvooischip van 1474 voorkomen.

Vooraleer het eigenlijk gevecht begon, diende men, steeds volgens Filips van Kleef, het schip en de bemanning zoveel mogelijk tegen de vijandelijke projectielen te beveiligen. Aldus konden de matrozen en

*Het Hanze Huis te Antwerpen. Pl. uit « Descrittione di M. Lodovico Guiccardini... di tutti i Peasi ».
(Antwerpen, Ch. Plantin, 1581.)*

de soldaten met dienst aan dek elk hun eigen matras buiten of binnen de boord hangen op de plaats, welke men hen voor de strijd aangewezen had. Verder kon men, zoals het in die tijd de gewoonte was, een « boevenet » aanbrengen. Dit was een netwerk van kabels en dikke touwen, welke over gans het schip gespannen werd en zowel de hals, als de beide kastelen bedekte. In dit net kon men niet alleen de door de vijand afgevuurde of uitgeworpen stenen, ijzeren staven en andere soortgelijke projectielen opvangen, maar ook de vijandelijke soldaten, die het schip besprongen, opvangen en van onder met de wapens bestoken.

Filips van Kleef geeft ook de raad, als het kan, tussen de beide kastelen, over de hals van het schip, een

overloop aan te brengen. Deze houten stellage of brug, welke eveneens door een netwerk beschermd diende te worden, liet toe tijdens de strijd elkaar sneller en gemakkelijker te hulp te komen. Men kon ook nog de vijand van boven, uit de mars, van uit de aldaar aangebrachte « koketten », met allerlei werptuigen en met kokende olie bestoken. Zulke « koketten » konden gemakkelijk aangebracht worden door vooraf de bootjes, die het schip met zich had, halverwege de mast te hijsen en van al het nodige voor het gevecht te voorzien. Al deze maatregelen, zegt Filips van Kleef verder, gelden niet alleen voor het eigenlijke admiraalsschip, maar eveneens voor alle andere zeilschepen, die van de vloot deel uitmaken.

III. DE TAKTIEK VAN DE ZEEORLOG

De oud-admiraal gaat dan over tot eigenlijke taktiek op zee. Duidelijk ziet men in zijn uiteenzetting, dat hij aarzelt tussen de oude en de nieuwe opvattingen in zake het uitvoeren van de nodige scheepsmanoeuvres vóór het gevecht. De oude taktiek bestond er in, zo snel mogelijk de vijand te naderen, om tot de enterling te kunnen overgaan. Vroeger zocht men dan ook de aanvalskracht van het schip vooral in het overwicht aan strijders en, bij de aanklamping, in de overstelping van de vijand, door deze, van het dek af of van uit de mars, overdadig met alle mogelijke projectielen te beschieten of te bestoken. Filips van Kleef wijst voor het eerst op de waarde van het jagen of het manoeuvreren omheen de vijand, om

deze, door een voorafgaande beschieting met het zware geschut, zoveel schade mogelijk toe te brengen. Hij laat zelfs uitschijnen, dat men op deze wijze het vijandelijke schip nog vóór de enterling buiten gevecht kan stellen. Deze taktiek is volgens hem vooral aan te raden, als men beschikt over vaartuigen, die lichter en sneller zijn, dan die van zijn tegenstander, want dan kan men deze de wind uit de zeilen nemen. Terwijl men omheen de vijand draait, moet men deze met vuurpijlen en brandkogels beschieten of met vuurpotten en brandbommen bestoken. Het vuurwerk, waarover Filips van Kleef het hier heeft, was het zogenaamde Grieks vuur, een mengsel van salpeter, zwavel, hars en andere stoffen. Het brandde zeer

Oorlogsvloot bestaande uit galeien en zeilschepen. Tekening van P. Breugel, XVIe eeuw.

hevig, ook op het water, en het kon moeilijk geblust worden. De oud-admiraal geeft dan ook de raad, bij het werpen van dit vuur, uiterst voorzichtig te werk te gaan, vooral om te vermijden, dat men zichzelf, in plaats van zijn tegenstrever, in brand zou steken. Het werpen van vuur mocht dan ook alleen vóór de entering gebeuren en als men boven de wind was, en dit om zelf de wijk te kunnen nemen, zodra men zijn vijand in vuur en vlam had gezet.

Zo komt Filips van Kleef tot de entering zelf. Eerst bespreekt hij de slagorde van de vloot vóór de strijd. De beste formatie was die, waarin de schepen in één linie, het ene vaartuig, naast het andere, zo dicht mogelijk naast elkaar, zonder elkaar evenwel te raken, op de vijand af zeilden. In zulke slagorde dienden de zwaardere schepen in het midden te blijven en de lichtere minder zeil bij te zetten, ten einde te voorkomen, dat men elkaar zou voorbijzeilen. Natuurlijk moest men met de wind in de zeilen tot de aanval overgaan, ten einde bij de entering zijn tegenstander de zwaarste stoot toe te brengen. Dergelijke manier van aanklampen bood bovendien het voordeel de vijand de mogelijkheid te ontnemen van zijn geschut een doelmatig gebruik te maken.

Filips van Kleef bespreekt ook de rol van de bemanning vóór en tijdens het gevecht. Tijdens de manoeuvres, die de entering voorafgingen, was het geraadzaam alle manschappen, uitgezonderd de matrozen belast met de navigatie en de kanonnières, benedendecks te doen post vatten. Aldus werd de bemanning het minst aan het vijandelijk vuur blootgesteld.

Bij de entering diende elk kwartiermeester zijn afdeling in twee groepen te splitsen. De ene helft

mocht door hem voor de onmiddellijke strijd worden ingezet, de andere helft diende als reserve benedendecks achter te blijven. Ieder kwartiermeester had inderdaad, zo de vijand een tegenaanval inzette en oversprong, zijn eigen kwartier te verdedigen. Daartoe moest hij op ieder ogenblik van de strijd op zijn reserve kunnen rekenen. Deze had voor de vervanging van de strijders, die gedood of verwond werden, in te staan en moest op het geschikte ogenblik kunnen inspringen. Overigens moest de officier, die het bevel over het ruim had, eveneens zijn matrozen en werklieden, zo nodig naar de bedreigde plaatsen kunnen sturen. Zijn opdracht bestond er dan ook in, steeds verse krachten ter beschikking te hebben. In die tijd was een ruime reserve van primordiaal belang, vooral als men in het oog houdt, dat, na de entering, het gevecht soms één of twee dagen en nachten kon blijven duren, vooraleer de eindbeslissing viel.

In verband met de voorafgaande manoeuvres en met de aanklamping, bespreekt Filips van Kleef ook de rol van de galeien en de galjassen. Deze schepen, die zowel door roeiers (galeiboeven), als door de wind voortbewogen konden worden, waren veel lichter en beweeglijker dan de eigenlijke zeilschepen. Ze konden veel sneller en gemakkelijker de vijand benaderen en beschieten. Dank zij hun lage boorden en hun boegbewapening, schoten ze bovendien rakelings langs het water. Ze vormden dan ook een zeer beweeglijke voorhoede. Ze werden ook voor de verkenning, de bevoorrading en het op sleptouw nemen van in nood verkerende vaartuigen ingezet. Hun beweeglijkheid was evenwel tot de Middellandse Zee, waar zeer dikwijls windstilte heerste, beperkt. In de Noordzee konden de galeien, wegens het stormgevaar

Een Engels koningsschip in 1520. Fragment van een schilderij van V. Volpe in Hampton Court.

waaraan ze aldaar voortdurend bloot stonden, voor de zeeoorlog niet aangewend worden.

Filips van Kleef wijdt ook enkele beschouwingen aan de strijd te water binnen de havens, iets waarover hij, uit eigen ondervinding, kon meepraten. Vergeten we inderdaad niet, dat hij, tijdens zijn opstand tegen Maximiliaan, van uit Sluis, waar hij zich opgesloten had, gedurende verschillende jaren (1488-'92), strijd te water had moeten leveren. Zo het tot een gevecht in een haven kwam, kon men zich, volgens de oud-admiraal, op verschillende manieren verdedigen, naar gelang de plaatselijke omstandigheden. Bevond men zich in een bevriende plaats, waar de vijand de haven dreigde binnen te dringen, zo diende men de eigen schepen zo dicht mogelijk naast elkaar, bij windstille zelfs vlak naast elkaar, met de achtersteven onder de wal of nabij de kaaien, stevig vast te meren. Dit belette inderdaad, wegens het gevaar aan de grond te lopen, een snelle en rechtstreekse nadering van de vijand. De opstelling, in dewelke de schepen boord aan boord lagen, liet tevens toe, zo de vijand er toch mocht in slagen te naderen en over te springen, deze zoals op de vaste bodem te bestrijden. Om te verhinderen, dat de vijand vóór de aanval, sloepen zou uitschepen, ten einde allerlei aanslagen te plegen, kon men zelf zulke bewapende bootjes inzetten. Het kwam er inderdaad vooral op aan, de tegenstander te beletten met vuur te werk te gaan. Heel waarschijnlijk bedoelde Filips van Kleef hiermede reeds het uitschepen van branders, die men, bij

gunstige wind, naar hun doel liet afdrijven, om er hun vuur aan mede te delen. Zeker is deze veronderstelling evenwel niet, aangezien dit strijdmiddel tot dan toe alleen in de Middellandse Zee toegepast werd. Ook kon de vijand pogen de vastgemeerde schepen te naderen om hun kabels door te snijden en de vaartuigen aldus aan de grond te laten lopen. Dit alles moest ten allen koste verijdeld worden en wel door middel van de eigen bewapende sloepen, die sterk genoeg moesten zijn om ook de vijand te water te kunnen aantasten. Het best nog was, aan de wal enkele stuken zwaar geschut op te stellen, om de naderende vijandelijke schepen te beschieten. Aan land had men inderdaad het voordeel juist te kunnen schieten dat te water.

Filips van Kleef geeft ten slotte nog heel wat aanwijzingen in verband met de navigatie van een oorlogsvloot in volle zee. Zo bespreekt hij de zeilorde van de vloot overdag en bij nacht. Hij geeft ook een opsomming van al de door hem vroeger gebruikte vlagge- en lichtseinen. De vlaggen werden op een bepaalde wijze gehesen overdag, de lantaarns op een bepaalde plaats van het schip vermeld des nachts. In beide gevallen ging dit meestal met het afvuren van geschut gepaard. Deze seinen werden gegeven om allerlei mededelingen aan elkaar over te maken of om elkaar te verwittigen, bijvoorbeeld, als vreemde schepen of land in het zicht waren. Alleen op het admiraalsschip mocht des nachts het vuur bestendig zichtbaar blijven. Op al de overige vaartuigen moes-

ten de vuren des nachts uit zijn, dit om eventuele misverstanden bij het geven van vuurseinen te voorkomen.

Dat de Nederlandse Commissie voor Zeegeschiedenis het de moeite waard heeft geacht om het gedeelte van het tractaat van Filips van Kleef, dat handelt over de zeeoorlog, in druk uit te geven, is veelbetekenend voor het belang van dit werk op het gebied van de militaire en de maritieme geschiedenis. De strijdmethode, die door oud-amiraal wordt beschreven, is degene, die de Nederlandse rebellen in 1588 tegen de vloot van Filips II, de beruchte Armada, toepasten, en die ook later nog, gedurende lange tijd, bij de Duinkerkse kapers in zwang zou blijven. Dat er, aan de oorsprong van de nieuwe tactiek van de oorlog op zee, het tractaat van een landgenoot staat, toont aan hoe ook onze voorouders op maritiem gebied een rol hebben gespeeld. We raden dan ook al degenen aan, die, benieuwd naar ons maritiem verleden, een initiatiewerk hierover zoeken, het

boek van Dr Johanna K. Oudendijk over Filips van Kleef ter hand te nemen. Het is uiterst leerzaam en zeer bevattelijk. Het bevat bovendien de oorspronkelijke Franse tekst van het tractaat van Filips van Kleef met commentaar in het Nederlands.

BIBLIOGRAFIE

Dr. Johanna K. Oudendijk. — *Een Bourgondisch Ridder over den Oorlog ter Zee*. Amsterdam, 1941.

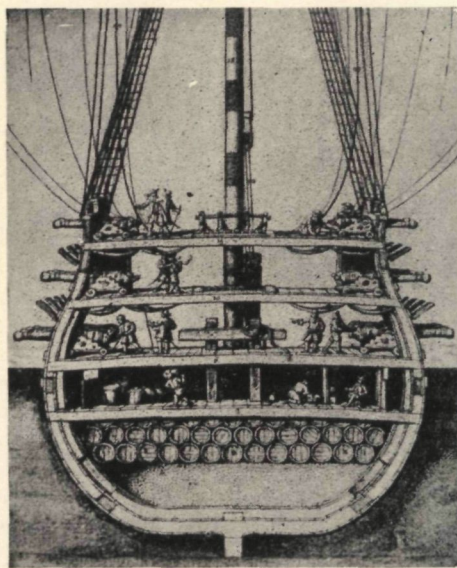
Philips van Cleve. — *Den crijchhandel van den Deurlichtighen Heere Hertoghe Philips van Cleve, Ravensteyn, etc. saligher gedachten, by hem beschreven ende gedediceert aen den seer deurluchtigen ende seer machtigen Heere de Keyser Kaerle de vijfde...* T'Hantwerpen, by Philippus Nutius, inde twee Oeyevaers (1579).

Edw. Vlietinck. — *Eene Bladzijde uit de Geschiedenis der Stad Nieuwpoort (XVe eeuw)*. Oostende, 1189, pp. 37-44.

R. Degryse. — *Onze nationale Zeemacht onder de Bourgondische Hertogen (XVe eeuw)*, in « Het Leger - De Natie, 7e jaargang, nr 7 (15 Juli 1952), pp. 300-306.

F. Priem et Delepierre. — *Précis analytique des documents que renferme le dépôt des archives de la Flandre Occidentale*. Bruges, 1840-58, 2me série, t. II, pp. 178-179. Rekening van het Brugse Vrije over het jaar 1485-86.

Onuitgegeven bronnen. — Nieuwpoort, Oud archief, nr 4852, rekening van het Nieuwpoorts konvooischip van 1474. Ibidem, nrs 3568, 3576, 3577, 35778. Nieuwpoortse stadsrekeningen over de jaren 1477, 1485, 1486 en 1487.

Doorsnede van een XVIe eeuwse oorlogsschip.
(Uit La Roërie en Vivielle, *Navires et Marins*.)